

Oblike po osnovah na *-u-* v starocerkvenoslovanskih spomenikih.

Znano je, kako malo moremo z jedne strani določiti nedvomnih prvotnih osnov na *-u-* in kako silno so z druge strani vplivale te osnove v vseh slovanskih jezikih na sklanjatev možkih samostavnikov sploh. V stari cerkveni slovanščini lahko še ločimo prvotnoslovansko sklanjo osnov na *-u-* od sklanje osnov na *-o-*, vendar nahajamo v starocerkvenoslovanskih spomenikih čeprav v razmeroma še zmernem obsegu že tudi celo vrsto slučajev vpliva osnov na *-u-* na osnove na *-o-*. Priznane slovnice kakor Leskien (Handbuch⁵ 1910), Vondráka (2. izd. 1912) in Kul'bakina (2. izd. 1913) podajajo predvsem le statistiko teh slučajev ter se umevno ne spuščajo v njih podrobnejšo analizo, zlasti ne tudi glede njih razmerja k istorodnemu poznejšemu razvitku v posameznih slovanskih jezikih; seveda je tudi glede pripadnosti tega ali onega samostavnika k osnovam na *-u-* ali k osnovam na *-o-* precejšnje občno nesoglasje. Splošno se priznavajo kot osnove na *-u-*: *сѣнѣ*, *волѣ*, *врѣхѣ*, *домѣ*, *мѣдѣ*, *полѣ*. K tem prišteva Leskien še (str. 77 sl.) *мнѣ* „mundus“, *чнѣ*, *кратѣ*, *долѣ* in kot negotovo *санѣ* in *сѣнѣ* „turris“, Vondrák (str. 420 sl.) kot verjetno ali možno: *чнѣ*, *станѣ*, *идѣ*, *ледѣ*, a Kul'bakin (str. 147) po Meilletu (Études IV, 242 sl., 453 sl.) kot „morebiti“ *ледѣ*, *чнѣ*, *санѣ*, *садѣ*, *грѣхѣ*, *грозѣ*, *идѣ*. Drugačna slika je zopet pri Miklošiču (Vergl. Gramm. II 53), pri Vondráku (Vergl. slav. Gramm. I 486 sl.) ter v Bernekerjevem etimološkem slovarju.

Ako imamo v mislih predvsem le nedvomne primere osnov na *-o-* z oblikami po osnovah na *-u-*, tedaj jih lahko najprej delimo po tem, ali se bero že v evangelijih ali ne; one se tudi po številu nahajajo najbolj pogosto, in sicer stoji v tem pogledu na prvem mestu dat. sing. *-ovi*, a na drugem gen. plur. *-ovъ*. Dat. sing. *-ovi* (*-evi*) beremo v vseh štirih evangelijih — Ass., Sav., Mar., Zogr. — na istih mestih n. pr. Luk. 7₄ *исѣовѣ*, Jan. 21₇ *петровѣ*, Luk. 2₂₃ *господѣ*. Nahaja se pa *исѣовѣ* tudi v Cloz. in Supr., *петровѣ* v Evh. in Supr., *господѣ* v Ps., Evh. in Supr. Prim. še Mat. 22₂₁ Ass. *вѣзданте оубо кесарева кесарю* и *божня боговѣ*, Sav. *вѣзданте оубо црева цревѣ* и *бжня бѣ*, Mar. *вѣзданте оубо кесарева кесаревѣ* и *бжня бѣ* (Zogr. b *вѣзданте оубо кесарова кесаревѣ*, i *бжнѣ бѣ*). Цесаревѣ poznajo tudi Ps., Cloz. in Supr., a *боговѣ* Cloz. in Supr. To vse pač kaže, da so se morali slučajji teh analognih tvorb pojaviti že v jako rani dobi starocerkvenoslovanskega pismenstva. Že Vondrák je opazil (str. 398), da se *-ovi* nahaja „najpreje po

samezno, potem vedno bolj pogosto pri osebnih imenih, posebno tudi pri tujkah in tujih lastnih imenih“. Ker pa pravi (str. 400), „da se v poznejših spomenikih končnica *-ovi* pri neživih še dalje razširja“ in ker omenja *мнровн* v seznamu drugih slučajev na *-ovi* (v opombi pod črto pripominja „Das fällt auf!“), ni gornje pravilo glede na primere povsem razjasnjeno.

Primeri so v evangelijih po indeksih Jagića in Ščepkina (zadnje v oklepaju): a) možka lastna imena *аньдръбовн* 1, *ноановн* 2 poleg *ноанову* 7 (1), *носнфовн* 1 (2) poleg *носнфоду* 3 (1), *нродовн* 3 poleg *нрододу* 3 (3), *ноуцовн* 33 (16) poleg *ноуцову* 9 (16), *мосеовн* 5, *петровн* 13 (7) poleg *петрову* 4 (3), *пнлатовн* 4 poleg *пнлатоду* 7 (3), *снмоновн* 2 poleg *снмонову* 9 (5); b) tuji izrazi za možke osebe *архнереовн* 9 (6), *архнсвнагоговн* 1, *архнтрнкланновн* 1, *кесаровн* 4 in *кесаревн* 5 (1); c) domači izrazi za možke osebe *боговн* 4 (4) poleg *богову* 12 (7), *вннаревн* 1, *вратаревн* (1), *господевн* 8 (4) poleg *господн* 3, *господю* 2 + 1 in *господоду* (2), *доуховн* 1 poleg *доухову* 3 (4), *мжжевн* 2 (2) poleg *мжжю* 2 + 2, *сътннковн* (1) poleg *сътннкову* 2 (1), *цъсаревн* (1) poleg *цъсарю* 4 (2); d) drugi izrazi *газофнлаковн* 1, *нздранлевн* 1 (1) poleg *нздранлю* 1, *мнровн* „mundus“ Ass. Jan. 9₅ in Sav. Jan. 14₂₂. V drugih starocerkvenoslovanskih spomenikih se ponavljajo, oziroma še pridružujejo sledeči primeri: a) *ноановн* Cloz., *носнфовн* Supr. 2, *ноуцовн* Cloz., Supr. 3, *мосеовн* Evh., Supr., *петровн* Evh. 2, Supr. 2 + *адамовн* Supr., *давндовн* Ps. 6 poleg *давндову* 3, *павловн* Supr., *хрѣстовн* Supr. 3; b) *к'есаревн* Supr. + *дннволоовн* Supr. 2, *неръовн* Evh., *патрнарховн* Supr.; c) *боговн* Cloz., Supr. (v prvem delu po Vondráku le enkrat, v drugem 24krat, pri tem je po kž običajna oblika *богову*,¹⁾ z ozirom na to bi se pa tudi oblike na *-ову* v evangelijih za nekaj slučajev zmanjšale), *господевн* Ps. 5, Evh., Supr. (tu je neki paralelizem z *боговн*), *мжжевн* Supr., *цъсаревн* Cloz., Ps., Supr. + *благодѣтелевн* Supr., *вращевн* Evh., Supr., *равовн* Supr., *чловѣковн* Supr.; d) *мнровн* Supr. 3 + *авнновн* Ps., *адовн* Supr., *львовн* Supr. in *моревн* Supr. Med navedenimi izrazi tvorijo točke a) do c) jasno očrtano pomensko skupino, izraze za možka bitja, pa potrebuje tedaj bližjega pojasnila le točka d). V evangelijih imamo le tri take slučaje, v drugih spomenikih še štiri. Od prvih moramo, kakor bomo še dalje doli videli, izločiti *мнровн*, ker se tudi v drugih pádežnih oblikah pojavljajo sledovi osnov na *-u-*: gen. sing. *мнрову* Supr. in loc. sing. *мнрову* Supr. 3. Drugi slučaj *нздранлю* se kakor tudi *авнновн* kot ime za ljudstvo gotovo ne protivi omenjeni pomenski skupini.²⁾ Tretji slučaj pa, ki ga prevajalec, kakor kaže mesto

¹⁾ Prim. v sorbščini po predlogu *k -u*, brez predloga *k* pa *-ej* (prv. *-ovi*). Gl. Pfuhl, Laut- und Formenlehre der oberlaus.-wend. Sprache 36. V češčini zavisi isti pojav od prilastka. Gl. Gebauer, Histor. mluvn. III 1, str. 37; Hattala, Srovn. mluvn. jaz. čes. a slov. str. 178.

²⁾ Prim. v slovenščini v instrumentalu plur. osnov na *-o-* končnico *-mi* pri večzložnih samostavnih, ki zaznamujejo osebe in narode, n. pr. Gèrkmi pri Bohoriču i. dr. taki slučaji pri protestantovskih pisateljih. Gl. Oblak, Archiv f. slav. Phil. XII 400.

prevoda Mark. 12⁴¹, ni dobro razumel (Мар. і сѣдъ нсѣ прѣмо газофн-лакеовн внаѣаше како народъ мететъ мѣдъ къ газофнлакнѣж), je pač tako umeti kakor архиснагоговн ali архитрнканновн i. pod. Preostane torej še лдовн, льковн in моревн. Ne glede na to, da je льковн izraz za živo bitje, se mi razen tega zdi, da so rabljeni vsi trije slučaji v nekaki personifikujoči zvezi:¹⁾ заграадн оуста льковн, глаголааше лдовн, рѣцн мн вѣса сѣдрѣжаштааго, бѣсѣи владѣштааго, моревн запрѣштѣжштааго. Na podlagi vsega rečenega pa moramo priti do sklepa, da se je analogija v dativu sing. pri osnovah na -o- po osnovah na -u- pojavila in gibala v določnem okviru gotove pomenske skupine brez ozira na število zlogov ali kako drugo zunanjo podobnost v poštev prihajajočih samostavnikov. Ker ni bilo v ojevski sklanji nobenega pravega razloga za izogibanje dativne oblike in ker je med pristnimi osnovami na -u- jedini izraz za možko bitje цѣнѣ, tedaj ne more biti dvoma, da je obliko -ovi pri osnovah na -o- v orisanem okviru povzročila asociacija s цѣновн, kar potrjuje v nekoliko raba te oblike proti rabi oblike za genitiv. Med tem ko je za zadnje v starocerkvenoslovanskih spomenikih brez enega ali dveh slučajev navadno le цѣна, se to o dat. цѣноу ne more trditi, ker je цѣновн še povsem rabljiva in živa oblika. Pri tujih grških izrazih je v stari cerkveni slovanščini -ovi postalo malo da ne pravilo.

Opisani rabi dat. sing. -ovi še danes lepo odgovarjajo sledovi te dativne oblike v macedonskih narečjih (gl. Lavrov, Обзоръ звук. и форм. особ. болг. языка str. 133): сннѣ, мжжѣ, братѣ, таткѣ, Маркѣ²⁾ in повратнмовн (pri Dozonu). V vlaškobolgarskih listinah beremo (gl. ib.) Анкѣловн кѣпнтановн, Горѣачовн кѣпнтанѣ. Tudi v slovaščini in češčini se je razvila končnica -ovi pri izrazih za živa bitja (prim. Gebauer, Histor. mluvn. III 1₃₆; Smetánka, Tschech. Gramm. 23; Hattala, Mluvn. jaz. sloven. str. 66 sl., Florinskij, Лекціи II 288). V staropoljščini je pri lastnih imenih videti tako isto razlikovanje; drugače pa je zadobila končnica -ovi v poljščini in tudi v maloruščini bolj splošno rabo ter je danes sploh navadna dativna končnica (Kalina, Hist. jęz. pol. I 46 sl.; Kryński, Gram. jęz. pol.⁴ 56 sl.; Smal-Stockyj, Gramm. der ruthen. Sprache 216, 203; id. Arch. f. slav. Phil. VIII 228 sl.). V sorbščini je neko prehodno stanje med češčino in poljščino (Muka, Laut- und Formenl. d. niedersorb. Sprache 308 sl.; Pfuhl, Laut- und Formenl. d. oberlaus.-wend. Sprache 36).

¹⁾ Prim. v staročeščini isti slučaj. Gebauer, Histor. mluvn. III 1₃₇: „Jména předmětů neživých mají dat. -ovi zřídka, a bývá tu mnohdy zřejmo, že předmět neživý je pojat jako by za živý nebo dokonce personifikován. Na př. . . . Ježíš káza wýetrůwy . . . jdi k větrovi (personif.)“ i. pod.

²⁾ Prim. nom. plur. рогон, снегон, стра(х)он i. pod. (Lavrov, l. c. 146/7). Prim. tudi že v staročeščini -oi, -oj iz -ovi (Gebauer, Histor. mluvn. III 1, str. 37), v sorbščini -oj iz -ovi (Muka, Laut- u. Formenl. d. niedersorb. Sprache 253 in 309) in dial. v poljščini -oi iz -ozi (Vondrák, Vergl. slav. Gramm. II 48).

Za dat. *-ovi* se najbolj pogosto in tudi že v evangelijih nahaja gen. plur. *-ovъ*. Pri tem si v evangelijih stojita nasproti sledeča fakta: Mat. 1₂₁ Ass., Sav., Mar. грѣхъ (Zogr. deest), a Luk. 3₃ Ass., Sav., Zogr. грѣхѡвъ, Mar. (отъпущенне) грѣхѡмъ. Ista beseda se nahaja v tem sklonu še: Luk. 1₇₇ Mar. грѣховъ, Zogr. грѣхъ (Ass., Sav. deest) in Luk. 24₄₇ Mar., Ass. грѣхѡвъ, Zogr. грѣхѡмъ (Sav. deest). Rázen tega je грѣхѡвъ še v Evh. 7 krat in v Supr. 3 krat poleg грѣхъ (v Evh. 13 krat).¹⁾ Od drugih besed je obliko *-ovъ* v evangelijih najti le še pri ролаъ in врачъ: Mat. 1₁₇ po 4 krat Ass. ролаовъ, Sav., Mar. ролаъ (Zogr. deest) in Mark. 5₂₆ Zogr., Sav. врачевъ, Ass. *vračei* (Mar. бални). Od drugih spomenikov pozna ролаовъ in врачевъ le Supr., v Cloz. in Ps. oblik na *-ovъ* sploh ni; v Evh. in Supr. pa se k prejšnjim pridružujejo še sledeči primeri: skupno v Evh. in Supr. дарѡвъ (Supr. 3 krat), змнѡвъ, оудѡвъ (Supr. 5 krat); le v Evh. гадѡвъ, гроздѡвъ; le v Supr. вѣсовъ 2 krat, градѡвъ, зноиѡвъ, плодѡвъ, потоѡвъ, садѡвъ, сполоѡвъ, сядѡвъ „membrum (vas)“, трудоѡвъ, цѣтѡвъ, чиноѡвъ 2 krat. Nasprotna analogija po osnovah na *-o-* je v spomenikih povsem nenavadna in le sporadična; poleg običajnega gen. sing. *czina* je gen. plur. *czinz* samo v Ps. 2 krat in v Mar. 1 krat.

Pri navedenih primerih ne moremo govoriti že o nikakršni pomenski skupini, tudi ne o isti akcentuaciji, t. j. akcentni kvaliteti korenskega samoglasnika, ozir. naglašenosti sufiksa (prim. v evang. *grehъ, vrdъ, vračъ*; v Evh. in Supr. *dârъ, zmъjъ, udъ*; v Evh. *gádъ, grozdъ*; v Supr. *běsv, grádъ, znъjъ* ali *znojъ, plôdv, pôtv, sádъ, spôl-* v *spolinъ, sôdv, trudъ, cvětv, činv*);²⁾ pač pa je takoj razvidna jednakozložnost vseh primerov z osnovami na *-u-*. Možnost, da se med njimi lahko nahaja tudi kaka prava osnova na *-u-*, o čemer se niti dvomiti ne more, puščam za sedaj na strani, ker v bistvu stvari ne izpremeni. Motiv za analogijo ni mogla biti toliko podobnost starega gen. plur. *-ъ* z nom. in acc. sing. *-ъ*, ker je bila med temi oblikami razlika v izgovoru, kakor kaže n. pr. arhaizem za gen. plur. rus. волѡсъ proti волосъ, sloven. *lās* proti *lās*, srb.-hrv. *vlásā* proti *vlās*, stčeš. *vlás* proti *vlas* i. pod. Tudi če je bil korenski samoglasnik rastoče intoniran, ozir. da je stal naglas vseskozi na kazusnih sufiksih, je moralo biti neko razlikovanje. Kijevski odlomki konstantno razlikujejo *-ъ* v singularu od *-ѣ* v pluralu: gen. plur. анѣлѣ 2 krat, апѡстолѣ 2 krat, грѣхѣ 4 krat, дѣвѣ 2 krat, дѣлѣ 4 krat, мжченнѣ 4 krat, снѣлѣ proti sing. вѣсжѣлѣ 2 krat, дарѣ 4 krat, жнѡтѣ 2 krat, намѣстѣннѣ, насѣбѣннѣ, плѣнѣ, подроуѣ, оученнѣ. Zato bi se moglo misliti, da pada početek te analogije že v dobo, ko sta na koncu besed onemela reducirana vokala, kar se lahko strinja z načinom nahajanja te analogije v starocerkvenoslovenskih spomenikih, zlasti v evangelijih (prim. tudi врачѣи v Ass. kot je-

¹⁾ Prim. v brižinskih spomenikih 5 krat *grechov* in 2 krat *grech*.

²⁾ Razmerje v akcentuaciji je vsekako zanimivo: 13, ozir. 12 slučajev s padajočo intonacijo na korenu, 5, ozir. 6 slučajev z naglasom na sufiksu in le 1 slučaj z rastočo intonacijo na korenu.

dini slučaj analogne tvorbe genitiva plur. po osnovah na *-i-*). Po omenjenju reduciranih vokalov se je morala končnica *-ov* poleg nedostatka vsakršne končnice v nominativu in akusativu sing. in genitivu plur. moških osnov na *-o-* še bolj čutiti kot izraziti prirastek-sufiks za genitiv plur. moških samostavnikov, s čimer se je vzpostavila tudi tvoritevna sličnost z drugimi padežnimi oblikami; nasprotno je pri ženskih osnovah na *-a-* in srednjih osnovah na *-o-* ravno narobe nedostatek končnice v genitivu plur. odlikoval ta kazus od vseh ostalih oblik.

Rečeno gotovo velja za skoro vse druge slovanske jezike, v katerih se je končnica *-ov* splošno razširila kot običajna končnica za genitiv plur. masc., med tem ko se je stara oblika osnov na *-o-* ohranila le v gotovih redkih slučajih kot arhaizem; za staro cerkveno slovanščino pa podana razlaga ne more zadoščati, ker je med splošnostjo rabe končnice *-ov* v drugih slovanskih jezikih in nje omejitvijo v stari cerkveni slovanščini na le dvozložne samostavnike bistvena razlika. Lahko bi se seveda reklo, da je to naravni začetek tudi splošne rabe, ker so dvozložne osnove na *-u-* pritegnile k sebi najprej tudi dvozložne osnove na *-o-*. To bi veljalo, ako bi bil šel tudi nadaljnji razvitek na jugu isto pot kakor v drugih slovanskih jezikih, to se pa ni zgodilo, temveč je proces te analogije na nekdanj starocerkvenoslovanskem in temu sosednem teritoriju ostal na istem stališču, kakor se je pojavil že v starocerkvenoslovanskih spomenikih. Pri tem pa omenjeni proces ne obsega le genitiva plur., temveč i nominativ plur., naj si tudi stoji zadnja analogija proti prvi glede spomenikov na drugem mestu. Slučajev analogije v nominativu plur. je manj, ni jih tudi v evangelijih, nahajajo se le v Evh., v glag. Mac. listu in v Supr., vendar so ne le po značaju, temveč celo po izrazih v pretežni večini isti kakor v genitivu plur.: v glag. Mac. listu in v Supr. *сѡдѡкѣ*, v Supr. *дѡрѡкѣ* 3 krat, *зѡмнѡкѣ* 3 krat, *зѡнѡкѣ*, *сѡдѡкѣ*, *сѡдѡкѣ*, *сѡдѡкѣ* 2 krat, poleg tega je še v Evh. in v Supr. *попѡкѣ* (v Evh. 2 krat) in v Supr. *дѡухѡкѣ* 2 krat (s prv. akcentuacijo *popǝ*, *dūhǝ*).¹⁾ Tudi v nominativu plur. je tedaj končnica *-ovi* vezana kakor v genitivu plur. na jednakozložnost z osnovami na *-u-*. S tem pa spada stara cerkvena slovanščina nasproti drugim slovanskim jezikom v srbsko-hrvaško-bolgarski jezikovni okvir. V bolgarščini se nominativ plur. na *-ove* še danes praviloma tvori pri enozložnih samostavnikih: *duhove*, *svdove*, *grēhove*, *popove*, *gadove* itd. (prim. Lavrov l. c. 146 sl.; Weigand, Bulg. Gramm. 25). Za genitiv plur. podava Lavrov le nekaj redkih primerov iz XVII.—XVIII. stol. (str. 154): *дѡплѣ*, *чѡкѣ*, *ѡцѣ*, *кнезѣ*, *кѡкѡѣ*. Več in jasnejših primerov pa nahajamo n. pr. v srednjobolgarskem prevodu Manasija letopisca (v izdaji Biljarskega v knjigi *О средне-болгарскомъ вокализмѣ*²⁾, str. 45 sl.):

¹⁾ Razmerje v akcentuaciji spominja na ono v genitivu plur.: 7, ozir. 6 slučajev s padajočo intonacijo na korenu in 2, ozir. 3 slučaji z naglasom na sufiksu, torej zopet drugo nekako na polovico prvega. Slučaja z rastočo intonacijo ni.

nom. plur. дарове, листове; gen. plur. гласовъ, даровъ, сѣновъ nasproti konecъ, прѣдѣлъ, сѣродннкъ.¹⁾ Tudi v srbohrvaščini pripada tvorba plurala z *-ov-* v bistvu predvsem enozložnim samostavnikom (prim. Leskien, Gramm. d. serbokr. Sprache 340; Daničić, Istorija oblika 58 sl., 72 sl.). Ako ima listina Kulina bana 1189 честѣннкѣ in ako kaže tudi drugo pri Daničiću str. 69 podano gradivo z *-ov* v genetivu plur. pri večzložnih besedah na splošno rabo končnice *-ov*, kakor je to v slovenščini že v Confessio generalis, med tem ko se je nominativno *-ovi*²⁾ razvilo le pri enozložnih samostavnikih s padajočo intonacijo v korenu, tedaj mora biti vzrok nesoglasja v srbohrvaščini preje dialektično različen razvitek, nego poznejše izenačenje rabe genetiva na *-ov* z rabo nominativa na *-ovi* pri le enozložnih samostavnikih. Zanimivo je dejstvo, da se plural na *-ovi* pri dvozložnih samostavnikih nahaja zlasti pri padajoči intonaciji (Leskien l. c. 340). Vsekako biva na srbsko-hrvaškem jezikovnem ozemlju prehod med glavnima načinoma analogije, splošne rabe genetiva plur. na *-ov* in nje omejitve skupno z nominativom plur. na zlogovno število, tipično za osnove na *-u-*. To zadnje pa ima svoj refleks že v stari cerkveni slovanščini. V severnoslovanskih jezikih je poleg splošnega genetivnega *-ov* nominativno *-ove* vezano tam, kjer se nahaja, t. j. v zapadnoslovanskem območju, na pomen, izraze za živa bitja, oziroma osebe kakor v poljščini. Jeli se je ta pomenska diferenciacija izvršila iz starejše splošnejše rabe (prim. Gebauer, Histor. mlavn. III 1₄₈), mora biti prepuščeno posebnim študijam o tem. Vsekako pa je tu že od početka veljal drug princip in se izvršil drug razvitek nego na jugovzhodu, kamor spada stara cerkvena slovanščina.

Pri tem vidimo še časovno in dialektično razliko v starocerkvenoslovanskih spomenikih. Analogiji v genetivu plur. nedvomno pristoja časovna prednost pred analogijo v nominativu plur.; to zadnje je sploh izzvala prva. Z druge strani pa celo te prve ni pospeševalo dialektično ozadje pri Ps. in Cloz., kar razumemo, ako pomislimo na še današnjo veliko dialektično razliko na jugu v tem pogledu ter v smeri proti jugovzhodu vedno bolj omejeni razvitek pojava.

Za dosedaj obravnavanima slučajema analogije v dativu sing. in v genetivu-nominativu plur. sledi po važnosti analogija v genetivu-lokativu sing. Po značaju primerov spadata namreč oba kazusa skupaj. Ker je Ass. не въ радѣ помѣта за не въ радѣ in Ass., Mar., Zogr., Supr. loc. чинѣ skoro gotovo od osnove na *-u-*, lahko rečemo, da te analogije v evangelijih še ni, nahaja se le v Ps., Evh. in Supr.: gen. sing. v Ps. гласѣ, v Supr. дѣлѣ, мнѣ „mundus“, радѣ 2 krat, радѣ, чинѣ

¹⁾ To isto je razvidno še vedno tudi iz ohranjenih rokopisov del Joana, eksarha bolgarskega. Prim. Vondrák, O mluvě Jana ex. bulh. str. 32—33: „U delších (dvouslabičných) slov koncovky této (scil. *ovъ*) nemáme, tedy gen. жнѣтъ a t. d.“ in ib. „U víceslabičných jako народъ je ... všude -н“.

²⁾ To *-ov-* ostane potem v pluralu in dualu vseskozi v deklinaciji, kakor velja to tudi za srbohrvaščino, ako se nominativ plur. tvori na *-ovi*.

2 krat, ѡаѡу; loc. sing. v Ps. станѡу (isto tudi v Pog. in Bol. ps.), v Evh. грѡмѡу, v Supr. дѡрѡу, дѡбѡу 2 krat, лѡѡу, мѡрѡу 3 krat, рѡѡу (prim. Ass. кѡ рѡѡу za dat. вѡѡу), санѡу, сѡнѡу „turris“, чннѡу 2 krat (1 krat tudi v Mar., Zogr., Ass.). Ponavljajo se izrazi мѡрѡ, рѡѡѡ in чннѡ, a naglas jim je vsem razen v грѡмѡ in morda мѡрѡ ter neznanih санѡ in сѡнѡ „turris“ padajoči na korenu: *čînъ, dârъ, dĭgrъ, dĭbrъ, glâsъ, jâdrъ* (prim. srb.-hrv. *ĭjed*), *lêdrъ, rĕdrъ, rōdrъ, stânъ*. Glede turkobolgarske besede санѡ moremo sklepati iz rus. санѡвнѡй, санѡвникѡ, санѡвѡтѡй, da je prešla v analogijo besed kakor станѡ in чннѡ. Ako je Miklošičeva etimologija besede сѡнѡ iz **syp-* pravilna, tedaj bi tudi tu lahko imeli razmerje srb.-hrv. *stâti* : *stân* = *sĭpati* : *sĭnъ. Pri мѡрѡ „*пах*“ je sicer štok. gen. *mĭra*, sloven. *mĭr* in *mĭr* (Valjavec, Rad 132, str. 190), češ. *mĭr*, vendar je rus. loc. *мурѡ*, nom. pl. *мурѡ* (oboje posebno še v pomenu „mundus“), v izpeljavah *мировѡй, мировѡтъ* (prim. *рѡковѡй, рѡковѡина* i. pod.) in tudi v slovenščini je *mĭr*, gen. *mĭrŭ* povsem navadno naglaševanje, prim. pri Prešernu v faksimilirani izdaji: „*Mĭrŭ ne nájde rĕvež, ak preĭše — Vse kráje, kar jih strĕp pokrĭva néba.*“ Vsekako je pri *mĭr* lahek vpliv slučajev kakor *dâr, pĭr, žĭr* i. pod. Izmed pristnih osnov na -*u*- je dobil *synъ* „*filius*“, ki bi se moral glasiti po razmerju *dhŭmōs* : *dĭmъ* = *sŭnŭs* : *sĭnъ, splošno slovanski padajočo intonacijo na korenu. Štok. *vĕha* mesto *vĕrha* je v slovanščini vkljub lit. *virszŭs* sekundarno (prim. Leskien, Gramm. d. serbokroat. Sprache 138). Slovenščina in ruščina govore za padajoči naglas na korenu (v čakavščini je po Beliću, Извѣстĭя petrogr. akad. XIV, 2, str. 214 *vrhà*, kar pa potrebuje bližjega pojasnila). Od nekdanj je bil na sufiksu naglas pri ujevski osnovi v *volĕ*, med tem ko je bil v *dōmъ, mĕdrъ, pōlъ* padajoči besedni naglas na korenu. Izmed šest nedvomnih osnov na -*u*- jih je tedaj bilo ali postalo pet z naglašeno padajočo intonacijo na korenu, a razen tega sta izražali le dve živa bitja, vse pa so bile dvozložne. Če sedaj s tega stališča pregledamo slučaje analogije v genetivu in lokalu sing. — ne glede na to, ali ni morda med njimi le še kaka prava osnova na -*u*- —, tedaj moramo reči, da je vseh 14 slučajev analogije v genetivu in lokalu sing. dvozložnih in da so vsi izrazi za nežive stvari, glede intonacije pa jih je deset nedvomno padajoče naglašanih na korenu, a drugi trije se temu bistveno ne protivijo. Preostane torej le грѡмѡ, ki ga štok. gen. *grĭma*, čak. *grmà* (Belić l. c. 214) in sloven. *grĭm* za *grĭm* (gl. Škrabec, Cvetje XIII. 7) določajo kot *grmĕ*. Zdi se mi pa, da poleg fakta, da bi bilo грѡмѡ v Evh. jedini slučaj analogije v genetivu in lokalu sing., tudi izpeljava sloven. *grmovje*, srb.-hrv. *grmovina* proti *listje — lišće* i. pod. govori za to, da imamo tu staro ujevsko osnovo. Prim. še po Miklošiču, Lex. palaeoslov. кѡ грѡмѡу v ruskem tekstu Zlatostruja XII. stol. Pa naj je temu tako ali drugače, ta jedini primer na gornji konstataciji v bistvu ničesar ne izpremeni, ravno tako malo kakor n. pr. sekundarno rusko *lĕdrъ — lĕda*. Za to mislim, da je pri slučajih analogije v genetivu-lokalu sing. —

v kolikor niso vmes prave osnove na *-u-* — poleg drugega bil motiv predvsem tudi gotova akcentna kvaliteta. To isto imamo v slovenščini v genetivu sing. na *-û* ter v ruščini v glavnem jedru lokala sing. na vedno naglašeno *-ÿ*. Poleg tega družijo v ruščini gornje in njim podobne primere naglaševanje nominativa plur. na *-ÿi*. Kakor se naglašuje *верхÿ, медÿ, полÿ, сѣмÿ*, tako se naglašujejo tudi *борÿ* (po Bernekerju osnova na *-u-*), *дарÿ, домÿ, дубÿ* (po akademičnem slovarju in Košutiću), *журÿ, мурÿ, пурÿ, родÿ* (v prv. pomenu), *рядÿ, садÿ, станÿ, чинÿ* (po Bern. najbrže osnova na *-u-*), *ядÿ* (po Dal'ju) i. pod. Da pripada tako naglaševanje prv. osnovam na *-u-* in njihovemu vplivu nasproti *-vi : ðev* ali *-â : -ðev* pri osnovah na *-o-*, sem pokazal in podrobneje razvil v svoji dotiskani ali še ne izašli prvi knjigi o ruskem naglasu.¹⁾ Tudi glede primerov analogije v genetivu-lokalu sing. v starocerkvenoslovanskih spomenikih mislim, da so bili neki med njimi prave stare osnove na *-u-* (n. pr. *чннз* i. dr.),²⁾ drugi pa so podlegli njih ožjemu vplivu. S tem pa postane umljivo tudi dat. *мнрѡкн* Ass., Sav., Supr. (3 krat) kot jedina izjema iz pomenske skupine dativa na *-ovi*. Kar se tiče akcentuacije, so mogli gotovo biti tudi slučajji z naglasom na sufiksu, ali ti so, kakor vse kaže, jako rano prešli med osnove na *-o-*, dasi so se mogle nekatere oblike tu in tam arhaistično dalje ohraniti kakor n. pr. od besede *volъ*. Toda to dalje raziskovati, ni tu mesto.

Na postranski moment neživosti, ki se je razvil zlasti v genetivu v severno-slovanskih jezikih, kaže tudi že v stari cerkveni slovanščini običajnost rabe *czina* (tudi loc. *czинѣ* se nahaja pogosto). O tem kako je n. pr. v lokalu v gotovih slovanskih jezikih in pri gotovih kategorijah zadobilo *-u* tudi splošnejšo veljavo, ali kako so v nekih severno-slovanskih narečjih velari pritegnili to končnico za seboj, o tem tu razpravljati, seveda ni več moja naloga.

Zadnja skupina analogije po osnovah na *-u-* obsega posamezne redkejšje slučaje v instrumentalu sing. in plur., dativu in lokalu plur. Med njimi je najzanimivejši instrumental sing. Tu imamo namreč z jedne strani primere z *-змъ* tudi v jednom iz evangelijev, z druge strani pa kažejo neki spomeniki i s tem na severno-slovansko dialektično ozadje. Zadnje je nedvomno v kijevskih in praških odlomkih ter v Ostromirovem evangeliju. Kako pa je razlagati pojedine slučaje v Zogr., Ps., Evh. in Supr., je drugo vprašanje. Primeri so: Zogr., Ps., Evh. *гласъмъ* (v Zogr. 2 krat); Zogr., Supr. *снзмъ*; Zogr. *слоухъмъ*, Ps. *цнтъмъ*, Supr. *гладъмъ, мртвъмъ, опасъмъ, трепетъмъ* in pri neutrih *божьствъмъ, брашнъмъ, господьствъмъ, дѣлъмъ* 2 krat, *оубожьствъмъ*.³⁾ Iz načina nahajanja je samo po sebi razvidno, da je razlog za *-змъ* v Supr.

¹⁾ Tam govorim i o lokalu na *-ÿ*.

²⁾ Glede sufksa *-нъ* prim. Supr. *прозновнѣ* (Meillet, Ét. 454, Berneker 355).

³⁾ Prim. še v Hil. odl. *образъмъ* 3 krat (= Kiev. *образъмъ* in pri Ioanu eksarhu), *гоубнѣльнъмъ*, v Sluc. ps. *законъмъ* (tudi pri Ioanu eks.), *рвзмъ* in v novgor. evang. *мврзмъ* (Scholvin, Archiv f. slav. Phil. II. 495).

drug, nego v glagolskih spomenikih. V teh so primeri sploh zelo sumljivi — izvzemši morda *гласѣмъ*, poleg katerega imamo v Ps. še gen. *гласѣу*. Celo pri osnovah na *-u-* se nahaja v spomenikih le *-омъ*, tudi v omenjenih primerih stoji na drugih mestih *-омъ*, vrhu tega pa se ravno v istih spomenikih večkrat pomotoma zamenja *ъ* in *o*: Zogr. *дѣвѣльнѣ* za Mar. *дѣвольнѣ*, *езерѣ* za *езеро*; Ps. *слѣвеса* za *словеса*, *вѣстахѣмъ* za *вѣстахомъ*, *отагѣтѣ* za *отаротѣ*, *покрѣвнтѣль* za *покровнтѣль*; Evh. *трѣтѣрѣхъ* za *трѣторѣхъ*, *подѣвнѣж* za *подѣвнѣж* (gl. Vondrák, *Altkirchenslav. Gramm.*² 193, 199, 202). Ali ni v *сѣнѣмъ* še ložji pomota nego v *дѣвѣльнѣ*, v *слоухѣмъ* kakor v *вѣстахѣмъ*?¹⁾ Tudi *штѣмъ* se mi zdi brez pomena. Drugače je pač v Supr. V tem obširnem spomeniku ni nobenih zamenjav *ъ* in *o*, kakor tudi ni prehoda *ъ* v *o* kot karakteristika za ta spomenik. Nahajajo se samo 4 slučaji, prim. Vondrák l. c. 210, 212: *любовѣнѣнѣнѣ*, *смоковѣнааго*, *крѣпокъ*, *жндоухъ*, od katerih je zadnji mogoče eventualno tudi drugače razlagati. Zato mislim, je treba tudi za *-ѣмъ* v Supr. iskati dialektično ozadje. Vondrák, ki se je največ bavil s študijem cod. Supr., je še v 2. izdaji starocerkvenoslovanske slovnice (str. 34) mnenja, da je kodeks nastal „nekje na vzhodu v bližini ruskega ozemlja“. Pa tudi Oblak, ki se je izrazil proti ruskemu vplivu (*Archiv f. slav. Phil.* XV 344 sl.), išče kraj prepisa „v severni Daciji v smeri proti Karpatom, kjer je mogoč jezik kazati že neke na slovaščino spominjajoče posebnosti.“²⁾ Sicer tudi južnoslov. *-омъ* v instrumentalu sing. osnov na *-o-* ni stara oblika kakor dativno *-омъ* osnov na *-o-*,³⁾ vendar se je ta analogija izvršila že v mnogo bolj rani dobi.

To isto, kar velja za instrumental sing., velja v glavnem tudi za dativ plur. Tudi tu nimamo v starocerkvenoslovanskih spomenikih pri osnovah na *-u-* nikjer zapisane končnice *-ѣмъ*, temveč le *-омъ*, kar ni treba, da je analogija po osnovah na *-o-*, temveč je lahko nastalo tudi pod vplivom *-ove*, *-ovъ*, *-ovi*, kakor je to najbrže tudi v loc. *-oh*. Dativno *-ѣмъ* nahajamo le v Cloz. *кѣ вѣрѣнѣмъ* in v Supr. *некоѣмъ*, *слоѣмъ*, prim. tudi dualno *крѣльма*, *плѣшьма*. Če tudi ni v Cloz. drugih zamenjav *ъ* z *o*, vendar pozna prehod *ъ* v *o* (gl. Vondrák, str. 197). Pač pa vidimo lahko v oblikah instrumentala plur. na *-ѣмн* analogijo po osnovah na *-u-*: Cloz. *грѣхѣмн*, Evh. *дарѣмн* 2 krat, *грозѣмн*, *оудѣмн*; Supr. *апостолѣмн*, *сѣпостатѣмн*. Pri samostavnih *грѣхъ*, *даръ*, *грозѣ*, *оудъ* smo našli tudi že druge oblike po osnovah na *-u-*: loc. sing. *дарѣу*, nom. plur. *дарѣве*, gen. plur. *дарѣвъ*, nom. plur. *оудѣве*, gen. plur. *оудѣвъ*, *грѣховѣ* in *грозѣовѣ*. Pri slučajih v Supr., h katerima je mogoče prišteti še jedini palatalni primer *зълѣдѣнѣмн*, bi mogli misliti tudi na pomen

¹⁾ Pri Ioanu, eksarhu bolgarskem, nahajamo sicer gen. *слоухѣу*, ali to bi samo po sebi še ne bil noben dokaz za *слоухѣмъ* v Zogr.

²⁾ V okvir Supr.-Ostr. spadajo tudi gori omenjeni primeri iz cirilskih odlomkov.

³⁾ Vprašanje, ali ni *-o-* v instr. sing. *-омъ* nastal pod vplivom dativa plur. stavi n. pr. *Лѣруновъ*, *Формѣ* *Склоненія въ старослов. яз.* 13. 1b. 15 izraža misel, da je *-o-* v *сѣнѣмъ* — *сѣномъ* vsled drugih sklonov z *-o-*. Cf. še 39 sl.

živosti.¹⁾ Nekaj podobnega je zaslediti v starejši slovenščini (prim. Oblak, Archiv f. slav. Phil. XII. 400) in v staropoljsčini (prim. Kalina, str. 102 in 106).

O lokalu $\lambda\alpha\rho\zeta\alpha$ Ps., $\lambda\alpha\rho\alpha$ Evh. in $\lambda\eta\lambda\alpha\alpha$ Supr. je po gori rečenem pač nepotrebno, mnogo razpravljati. Ker imamo pri osnovah na $-u-$ le $-\alpha\zeta$, v evangelijih in v psalterju, in ker je paralelno tudi $\lambda\upsilon\delta\epsilon\mu\zeta$ — $\lambda\iota\upsilon\delta\epsilon\alpha$ zlasti v Slav. razlagati potem analogije in ne fonetično (gl. Vondrák, Altkslav. Gramm.² 190, 414), tedaj moramo tudi v dativnem $-\alpha\mu\zeta$ — $-\alpha\zeta$ videti predvsem nefonetičen povod. Lokal na $-oh$ nahajamo tudi v raznih drugih slovanskih narečjih, v katerih o fonetičnem vzroku ne more biti govora. Navedbo narečij gl. pri Vondráku, Vergl. slav. Gramm. II. 26 sl. Prim. tudi Ljapunova l. c. 41. Nedvomno govori mnogo za to, da je $-o-$ v $-oh$ že v stari cerkveni slovanščini ne samo fonetičnega porekla. Ne glede na srednjebolgarske spomenike imamo tudi v srbohrvaščini do XVII. stol. $-oh$: $\tau\rho\gamma\alpha\alpha$, $\eta\eta\omega\kappa\alpha\alpha$, $\alpha\beta\lambda\alpha\kappa\omega\alpha$, $\alpha\delta\rho\alpha\alpha$, $\alpha\epsilon\lambda\alpha\alpha$, $\beta\rho\alpha\tau\alpha\alpha$, $\gamma\sigma\tau\alpha\alpha$, $\tau\lambda\alpha\alpha$, $\lambda\alpha\mu\alpha\alpha$ (Daničić 130).

Slučaji analogij po osnovah na $-u-$ v stari cerkveni slovanščini so jako poučni. Ne samo da imamo tu embrionalno, kar je potem doseglo tolik razvitek v posameznih slovanskih jezikih, poleg tega opazujemo tudi že tu pri početku takih analogij, kako se ne vrše po istih motivih jednakomerno in v isti smeri pri vseh sklonih, tako rekoč od paradigme do paradigme.²⁾ Da se more izvršiti izprememba vsled kakršnega koli vzroka v pojedinem sklonu, za to so dani primeri že iz starejše dobe kakor n. pr. v splošnoslovanskem vokativu osnov na $-i\alpha$ ali v severnoslovanskem instrumentalu sing. $-z\mu\alpha$. Da pa morejo pri različnih sklonih ene paradigme sčasoma delovati tudi popolnoma različni motivi ter se vdejevati celo naravnost nasprotne predstave kakor živega — neživega, to nam kaže prvič že stara cerkvena slovanščina. Ves obseg analogičnih tvorb v slovanskih jezikih pa bo prej ali slej zahteval svojo lastno znanstveno precizno ugotovitev in psihološkojezikovno analizo.

¹⁾ Supr. $\alpha\upsilon\chi\eta\eta\eta\eta\eta\eta$, $\alpha\upsilon\chi\epsilon\rho\alpha\tau\eta\eta\eta\eta\eta\eta$ je razlagati drugače.

²⁾ Seveda tudi ne istočasno in dialektično istovetno.

R. Nahtigal.

(Kopirano od R. Nahtigal iz Beogradskega Zbornika
nika.)